

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

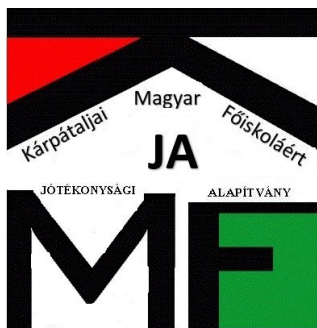
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

dr. Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>)	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék.....	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig

Az 1985. március 11-én az SZKP főtitkárának megválasztott Mihail Szergejevics Gorbacsov ugyanazzal a magabiztossággal kezdett bele a birodalom irányításába, mint elődei. Ugyan a gépezet recsegett-ropogott, de sem benne, sem az ország lakosságában nem merült fel, hogy valamivel több mint hat év múlva a Szovjetunió darabjaira hullik. Ehhez a folyamat-hoz nyilvánvalóan kellett az ország gazdaságának végső kimerülése, az elhibázott reformkísérletek, de a legfőbb ok az volt, hogy Gorbacsov és elődei nem értették meg az általuk felépített gépezetet. Olyan alapvető kérdéseket akart megváltoztatni, melyek a rendszer fundamentumai voltak, ezáltal azok bolygatója a birodalom összeomlásához vezetett.¹⁵

1. kép *Még minden a régi: Beregszász (ekkor még hivatalosan Beregovo) főtere 1985-ben a szovjet felszabadítási emlékművel*

Forrás: https://colnect.com/en/postcards/postcard/32847-Beregovo-_Transcarpathia-Soviet_Union_USSR, letöltés 2020. máj. 3.

¹⁵ Mihail, Heller – Alekszandr, Nyekrics: Orosz történelem – A Szovjetunió története. Budapest 2003. 636.

1985-ben azonban még energikus lépésekkel vágott bele a reformokba. Ukrajnai látogatása során hangsúlyozta az USZSZK fontosságát a szovjet gazdaságban, mindenhol Scserbickijjel mutatkozott, válságnak, lazulásnak nyoma sem volt. Sőt, 1985-ban újabb lépések történtek a diszsidensek tevékenységének visszaszorítására: néhány embert börtönbüntetésre ítélték, Vaszilij Sztusz ukrán költő pedig a lágerben halt meg.¹⁶

A *peresztrojka* (a gazdaság és a társadalom gyökeres átalakítása), a *glasznosztj* (nyilvánosság – a sajtó, a kritika, a véleménynyilvánítás engedélyezése, a lakosság tájékoztatása), az *uszkorenyije* (a gazdaság gyorsítása) gorbacsovi jelszavak nem voltak új keletű jelenségek a Szovjetunióban. Más-más körülmények között, de hatalmuk kiépítésénél már Sztálin, Hruscsov és Brezsnyev is használta ezeket a módszereket. Velük ellentétben azonban Gorbacsovnak létkérdés volt, hogy a reformok sikeresek legyenek. Ezek eléréséhez azonban valós változásokra lett volna szükség, nem csupán látszatevékenységre.¹⁷

Az első ilyen álmegoldás az 1985–86-os alkoholelleanes kampány volt, amely ugyan erkölcsileg és gazdaságilag is indokolt volt, de átgondolatlan és elsietett megvalósítása miatt legalább 10 milliárd rubel kárt okozott a gazdaságnak.¹⁸ Beregszászban az Arany Kalász élelmiszerüzletben mennyezetig érő vasrácsot húztak az alkoholos polc elé, amelyet csak délután 14 óra után nyitottak meg az akkorra már odasereglett vásárlók előtt. A részegeskedésen ért személyeket a kijózanítóállomásra szállították, mely értesítette a páciens munkahelyét, ami prémiummegvonással, beutalók, lakásvásárlási lehetőségek megvonásával járt. Hajtóvadászat indult a pálinkafőzdek és a Kárpátalján igen elterjedt házi bor készítése ellen is. Nagy károkat okozott a rendelet a Beregszász környéki, amúgy is elhanyagolt szőlészeteknek is. Nem történtek új telepítések, sőt egyes területeken kivágták a meglévő gyümölcsfákat, szőlőtőkéket. A hivatalos statisztikák azonban azt mutatták, hogy az alkoholtilalom intézkedései alatt nem fogyott kevesebb szeszes ital, mint korábban.¹⁹

A gorbacsovi intézkedések első csúfos kudarca mégis az 1986. árpilis 26-án a csernobili atomerőműben történt robbanás kommunikálása miatt következett be. A baleset következményeképpen nagy mennyiségű radioaktív por került a levegőbe, melyet északnyugat felé vittek a légá-

¹⁶ Szerhij Jekelszik: Ukrajna története – Egy modern nemzet születése. Budapest 2014. 220.

¹⁷ Heller, M. – Nyekrics, A.: Orosz történelem i. m. 629–630.

¹⁸ Jekelszik Sz.: Ukrajna története i. m. 220.

¹⁹ Csanády György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár 2004. 285.

ramlatok, s főleg Ukrajna és Fehéroroszország területén okozott óriási szennyezést, de a széllel és csapadékkal egészen Skandináviáig eljutott. A szovjet jelentésekben a katasztrófa mértékét erősen kisebbítették, többek között a kijevi május elsejei felvonulásokat is megtartották.²⁰

2. kép *A felrobbant csernobili reaktor*

Forrás: <https://new.meduniv.lviv.ua/do-35-yi-richnytsi-avariyi-na-chornobylskij-aes-ka-fedra-ukrayinoznavstva-provela-vyhovnyj-zahid-zi-studentamy-medychnogo-fakultetu/>, letöltés 2021. júl. 30.

A *glasznoszt*y csődjét jól jellemezte, hogy a Kijevi Magyar Főkonzulátus nem hivatalos forrásokra hivatkozva már 1985. április 29-én 16:15-kor rejtjeltáviratot küldött Budapestre a robbanásról, azonban hivatalos értesítést csak május 3-án kapott a Moszkvai Magyar Nagykövetség.²¹ A Vörös Zászlóban az első híradások a május 6-i moszkvai sajtótájékoztatón tett bejelentésről szóltak, de még egyáltalán nem volt negatív hangulata a cikknek.²² Az első olyan cikk, amely már *katasztrófának* nevezte az eseményeket csak augusztusban jelent meg,²³ addig, csak a *baleset* szót hasz-

²⁰ *Jekelcsik Sz.*: Ukrajna története i. m. 221–222.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), XIX-j-1 fond, KÜM TÜK iratok, 1986. 138. doboz.

²² Vörös Zászló, 51. évf. 55. sz. 1. 1986. május 8.

²³ Vörös Zászló, 51. évf. 95. sz. 2. 1986. augusztus 9.

nálták a hivatalos kommunikációban. Beregszászban, csakúgy, mint az ország többi városában, az üzemek gyűjtést szerveztek a károsultak megsegítésére. A dolgozók egynapos fizetésüket ajánlották fel. Az atomreaktor robbanása következtében a sugárzás miatt kialakult betegségek száma 100 ezres nagyságrendű volt. Köztük voltak olyan kárpátaljai orvosok, nővérek is, akiket a kármentesítés okán irányítottak a csernobili területre.²⁴

A szovjet belpolitikai krízis közepette mégis akadtak olyan folyamatok, melyek bizakodásra adhattak okot a kárpátaljai magyarság körében. Ilyen esemény volt a Magyar Népköztársaság kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormánya között a határ menti településeken lakó állampolgárok egyszerűsített határátlépésének szabályozása tárgyában 1985. augusztus 1-jén Moszkvában aláírt egyezmény (a megállapodás 1986. február 23-án lépett hatályba). A megállapodás lényegében létrehozta a két ország közötti vízummentes határátlépést, bár ettől még nem lett sokkal egyszerűbb a procedúra. A hosszas előkészületi folyamat során számos koncepciót készítettek. A szovjet fél előbb csak a határtól maximum 6 km-re eső 32 kárpátaljai településre akarta kiterjeszteni a rendeletet, amiből később a határ mindkét oldalán 62-62 kijelölt település lett. Az itt lakóknak jogukban állt kérelmezniük az egyszerűsített eljárást: egy öt évre szóló engedélyt, melynek birtokában évi egy alkalommal legfeljebb hét napra utazhatott volna a meghívólevélben szereplő településre. A meghívás oka lehetett: családi látogatás, betegség esetén kezelés, tanulmányi ügyek szervezése. Az intézkedések menetén a későbbiekben jelentős enyhítéseket hajtottak végre. A határ magyar oldalán a Záhony–Vásárosnamény–Fehérgyarmat–Tiszabecs–Csengersima vonal volt a rendeletben szereplő települések kiválasztásában a meghatározó. A szovjet oldalon a hivatalos megfogalmazás szerint többek között Csop, Velikaja Dobrony, Batragy, Koszini, Velikaja Begany, Gyedovo, Luzsanka, Beregovo, Vári, Vilok, Petrovo, Velikaja Palagy települések tartoztak ide (a települések magyar nevének visszaadására még jó pár évet várni kellett). Az engedélyezett határátkelők a következők voltak:

1. Záhony–Csop/Csap,
2. Lónya–Zvonkovoje/Harangláb,
3. Barabás–Koszini/Mezőkaszony,
4. Beregsurány–Luzsanka/Asztély,
5. Tiszabecs–Vilok/Tiszaújlak.²⁵

²⁴ Csanády Gy.: Sorsfordító évek i. m. 287–288.

²⁵ MNL OL, XIX-j-1 fond, KÜM TÜK iratok, 1986. 134. doboz.

Harmincöt évvel a megállapodás megkötése után a mai napig is csak ugyanezeket a határátkelőket használhatják a két ország határait átlépni akaró utazók.

Az 1980-as évek második felében még zajlott az afganisztáni háború, amelyről a kárpátaljai lakosság alig kapott tájékoztatást (a helyi lapokban évi 1-2 cikk jelent meg csak a témában). Az évtizedes katonai konfliktusban a Szovjetunió hadseregének több mint 15 000 halottja és több mint 400 eltűntje volt hivatalosan, közülük 52, illetve 4 fő volt kárpátaljai.²⁶ A konfliktust ugyanolyan eredménytelenül zárta le Gorbacsov, mint amilyen hirtelen beindította Brezsnyev. Az USA-nak tett külpolitikai engedmények jeléül 1987. január 22-én döntöttek a szovjet csapatok kivonásáról, mely 1988 májusában meg is kezdődött.²⁷

A változások szele, ha nem is mindig egyértelműen, de érezhető volt. Közép-Európában megindultak a rendszerváltó folyamatok. A szabadabb légkör hatására Kárpátalján is beindultak a magyar közösség különböző, főleg kulturális szerveződései. Az úttörő ezek között a beregszászi Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub volt, melyet 1984-ben alapítottak, s első vezetője Dalmay Árpád volt. Főleg irodalmi hagyományok ápolását, a helyi magyar költők emlékének megőrzését tűzték ki célul.²⁸ A városban 1987. november 28-án az egykori Oroszlán fogadó falán felavatták Petőfi Sándor emléktábláját. Ortutay Zsuzsa alkotásának átadásán a felszólalások mellett felolvasták Páldi András kijevei magyar főkonzul üdvözlését.²⁹ Beregszászban bő negyven év után újra megjelenhettek a köztereken is a magyarság szellemi örökségének jelei.

1989. október 13-án Illyés Gyula mellszobra került felállításra a Kőbányai Sörgyár ajándékkaként Beregszásznak.³⁰ Ezt követte Kárpátalja első saját³¹ Petőfi Sándor szobrának többezres tömeg előtti felavatása Beregszászban 1991. március 15-én.³²

²⁶ Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 228.

²⁷ Heller, M. – Nyekrics, A.: Orosz történelem i. m. 662.

²⁸ Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Budapest–Szeged 1991. 102–103.

²⁹ Vörös Zászló, 43. évf. 145. sz. 4. 1987. december 3.

³⁰ Vödörös Attila: Bizony bátorság kell a reményhez. Magyar Nemzet 22. évf. 251. sz. 3. 1989. október 25.

³¹ Ezt megelőzően 1990. szeptember 29-én, Ungváron Göncz Árpád és Leonyid Kravcsuk jelenlétében már felavattak egy Petőfi-szobrot, az azonban Ferenczy Béni szobrának másolata volt.

³² Beregszásznak Petőfi-szobra van! Beregi Hírlap 46. évf. 34. sz. 1. 1991. március 19.

3. kép *Illyés Gyula mellszobrának felavatása Beregszászban 1989-ben*

Forrás: <http://blog.xn--krptalja-8yac.net/illyes-szoboravatas-beregszasz/>, letöltés 2020. máj. 3.

Az Illyés-klub megalakulása után, az 1980-as évek második felében gombamód nőttek ki a kárpátaljai magyar körök. Péterfalván 1986 februárjában alakult meg a Móricz Zsigmond Magyar Irodalmi Klub, melynek tagjai a környező magyar falvak fiataljaiból verbuválódtak. A kör támogatója az a Bíró Andor volt,³³ aki a helyi kolhoz elnökeként (és az USZSZK népképviselőjeként) sokat tett azért, hogy 1989. július 16-án újból felavathassák az 1945-ben lerombolt turulmadaras Rákóczi-emlékoszlopot, amely Tiszabecs és Tiszaújlak között állt. A rendezvény a szovjet korszakon belül a kárpátaljai magyarság első nagy szabadtéri megemlékezésévé vált.

A Drávai Gizella Kör 1987. július 27-én alakult Ungváron, melynek nyelvművelő és irodalmi csoportja is működött, s elnöke Balla László író, újságszerkesztő volt. Ugyanebben az évben alakult a II. Rákóczi Ferenc Kör Munkácson. A következő, 1988-as évben alapították a Hollósy Simon Kört Técsőn, a Kovács Vilmos Kört Gáton, a Bartók Béla Művelődési Kört Nagyszőlősen, és a Magyar Társasklubot Ungváron. Ebben a folyamatban az 1971-ben alapított József Attila Irodalmi Stúdió (amelyet 1981-ben átszerveztek) 1988. január 30-án József Attila Alkotóközösség-

³³ Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon i. m. 103.

g  alakult, s már nemcsak irodalommal foglalkoztak, hanem számos más művészeti és tudományos irányzattal is. A kárpátaljai magyar értelmiség körében az 1980-as évek végén voltak olyan elképzelések, hogy ezekből a szervezetekből a Csemadok mintájára egy magyar kulturális k pvisel tet hoznak létre.³⁴ Az események azonban 1988–89-ben más irányt vettek.

4. kép *A tisza jlaki emlékmű  jraavat sa 1989-ben*

Forrás: B r  Andor hagyatékából.

³⁴ Botlik J. – Dupka Gy.: Ez h t a hon.i. m. 100–104.

Kárpátalján 1989-ben az ukrán értelmiség előrehaladottabb önszerveződési szinten volt, mint a magyarság. Nemzetiségi elnyomásuk mérséklésének okán, 1989. január 21-én Ungváron létrehozták a Sevcsenko Anyanyelvi Társaságot. Erre a gyűlésre szolidaritásból meghívták a helyi magyar értelmiség néhány tagját is, akik a gyűlésen kinyilvánították a Kárpátaljai Magyar Érdekvédelmi Szervezet létrehozásának szándékát.³⁵ Korábban Balla László, Szabó Béla és Dupka György már puhatolózott a helyi pártvezetőknél egy esetleges magyar szervezet bejegyzéséről – elutasítást ugyan nem kaptak, de támogatást sem.³⁶

1989. február 26-án a Kárpátaljai Területi Ismeretterjesztő Tanács nagytermében gyűltek össze azok, akik értesültek a kezdeményezésről. Több mint 500 vendég érkezett a jóval kisebb befogadóképességű helyiségbe. A kezdeményezők között ott voltak a korábbi irodalmi, polgárjogi tevékenységet folytató kárpátaljai magyarok, csakúgy, mint a szovjet állami szervekben aktívan részt vevő Balla László, Molnár Bertalan (a területi tanács első elnökhelyettese) vagy Lizanec Petro Nyikolajevics, az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének vezetője. A hatalom nem kívánta teljesen elengedni az alakuló új társadalmi szervezet kezét, mivel saját embereinek pozícióba helyezésével a későbbiekben befolyásolhatta azt.³⁷ A történelmi hangulatú alakuló ülésen végül *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség* (KMKSZ) néven hozták létre az új érdekvédelmi közösséget. Néhány ellenkezőt elsöpörve a népakarat közfelkiáltással Fodó Sándort választotta meg elnöknek. Elnökhelyettesnek Móricz Kálmánt, felelős titkárnak Dupka Györgyöt, gazdasági felelősnek Turóczy Istvánt választották. Bekerült még az elnökségbe Dalmay Árpád, Gulácsy Géza és Szöllősy Tibor.³⁸ A szervezet célul tűzte ki a kárpátaljai magyarság politikai és kulturális képviselőjét, a magyar nyelv és oktatási hálózat védelmét, a történelmi hagyományok ápolását, az 1944-ben elhurcoltak rehabilitációját. A szervezet azonnal aktív politikai-társadalmi szereplővé vált nemcsak Kárpátalján, hanem a határokon túl is. 1989 decemberében a KMKSZ gyűjtést szervezett a temesvári forradalomban és összetűzésekben megsérültek, károsultak számára, miközben a szovjet folyamatok is felgyorsultak.

³⁵ Hnatik-Riskó Márta adatközlő, 2020. ápr. 29.

³⁶ Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon i. m. 213.

³⁷ Hnatik-Riskó Márta adatközlő, 2020. ápr. 29.

³⁸ Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon i. m. 123.

1990-ben választások következtek, amelyen a KMKSZ is képviselte magát. A szervezeten belül az első komoly konfliktust a magyar autonómia ügye okozta: vagy Beregszász környéki elképzelést támogatnak (de akkor mi lesz a szórvánnyal), vagy teljes autonómiát kérnek (csak hogy az elérésére kisebb az esély). Létrehoztak egy Autonómiaügyi Bizottságot, melynek elnöke Gulácsy Géza lett, tagjai voltak: Milován Sándor, Sari József, Horkay Sámuel, Kovács Imre Zoltán. A nemzetiségi kérdés fontos alapköve volt a KMKSZ 1990-es választási programjának.³⁹ Végül az 1990-es választásokon tizenegy KMKSZ-képviselő jutott be a területi tanácsba, és a városi tanácsokban is sikereket értek el,⁴⁰ viszont a szervezeten belül újabb széthúzás jelei mutatkoztak. Az 1990. áprilisi alapszervezeti tisztújító közgyűlések egyikén Beregszászban Dalmay Árpád komoly kritikát fogalmazott meg Fodó Sándornak a temesvári segélycsomag megszervezése során meghozott döntéseivel kapcsolatban.⁴¹ Ekkor még nem lehetett látni előre, de 1994-ben több másik regionális alegység mellett a KMKSZ-ből Dalmay Árpád vezetésével kivált a beregszászi alapszervezet, és létrehozta a Beregszászi Magyar Kulturális Szövetséget (BMKSZ).

1991-ben a KMKSZ első ízben emlékezett meg az 1944-es elhurcolásokról (málenkij robot) Szolyván, az egykori lágertemető helyén, ahol alapköletételre került sor.⁴² A Szovjetunió belpolitikai helyzete ekkorra már igencsak instabil volt, főleg az augusztusi puccskísérlet óta. Oroszországban betiltották az SZKP-t, s december 8-án Oroszország, Ukrajna és Belorusszia vezetői bejelentették a Szovjetunió megszűnését, december 25-én pedig Gorbacsov lemondott a (már nem létező) szövetségi elnöki tisztségéről.

Amilyen nagy zajjal és pusztítással érkezett a Szovjetunió Kárpát-aljára 1944 őszén, olyan csendben és észrevétlenül szűnt meg 1991-ben. Az a birodalom, amelynek megszűnése még az 1980-as évek közepén is elképzelhetetlen volt, egész egyszerűen széthullott azt követően, hogy vezetői képtelenek voltak a természetes folyamatokkal ellenkező logika alapján összerakott képződményt tovább működtetni. A kárpátaljai magyarság nagy traumákat követően sikeresen talpra állt az 1970-es évekre, és 1991-re megerősödve, saját szervezeteket létrehozva nézhetett szembe az új kihívásokkal.

³⁹ Horkay Sámuel adatközlő, 2020. ápr. 20.

⁴⁰ Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon i. m. 124.

⁴¹ Hnatik-Riskó Márta adatközlő, 2020. ápr. 29.

⁴² Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon i. m. 241.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelkipásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilekosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергазі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.